

**Wyrok z dnia 30 lipca 1997 r.
II UKN 191/97**

Rozpoznając odwołanie od niekorzystnej decyzji organu rentowego wydanej w sprawie o rentę inwalidzką wojenną (potocznie nazywaną "obozową") sąd powinien zbadać i ustalić, jakie były warunki życia i pracy osoby represjonowanej podczas jej pobytu w obozie i w zależności od tego rozstrzygnąć, czy było to miejsce przymusowego osadzenia osoby ubiegającej się o rentę inwalidzką wojenną, a zwłaszcza czy można je przyrównywać do obozu karnego zesłania, tj. łagru.

Przewodniczący SSN: Maria Mańkowska, Sędziowie SN: Roman Kuczyński, Jadwiga Skibińska-Adamowicz (sprawozdawca).

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu w dniu 30 lipca 1997 r. sprawy z wniosku Feliksa W.-G. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w C. o rentę inwalidzką obozową, na skutek kasacji wnioskodawcy od wyroku Sądu Apelacyjnego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Lublinie z dnia 6 grudnia 1996 r. [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok i poprzedzający go wyrok Sądu Wojewódzkiego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Lublinie z dnia 1 lipca 1996 r. [...] i przekazał sprawę temu Sądowi Wojewódzkiemu do ponownego rozpoznania.

U z a s a d n i e n i e

Zakład Ubezpieczeń Społecznych-Oddział w C. decyzją z dnia 19 sierpnia 1995 r. odmówił Feliksowi W.-G. prawa do renty inwalidzkiej w związku z jego pobytom w obozie Jegolsk-Borowicze w ZSRR w czasie od listopada 1944 r. do lutego 1946 r., gdyż - zdaniem organu rentowego - był to obóz dla internowanych, w którym pobyt powodujący inwalidztwo nie daje prawa do świadczeń przewidzianych w art. 12 ust. 2 w związku z art. 3 pkt 2 i art. 4 pkt 1, 2 i 3 lit. a oraz pkt 4 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (Dz. U. Nr 17, poz. 75 ze zm.).

Sąd Wojewódzki-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Lublinie, rozpoznając sprawę na skutek odwołania wnioskodawcy, wyrokiem z dnia 1 lipca 1996 r. oddalił odwołanie. Sąd I instancji podniósł, że Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych decyzją z dnia 9 września 1992 r. zaliczył wnioskodawcy pobyt w obozie dla internowanych w ZSRR od listopada 1944 r. do lutego 1946 r. do uprawnień kombatanckich na podstawie art. 3 ust. 1 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. Z tego jednak tytułu nie przysługują świadczenia przewidziane w ustawie z dnia 29 maja 1974 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin, gdyż zgodnie z art. 12 ust. 2 prawo do świadczeń daje inwalidztwo spowodowane pobytom w miejscach wymienionych w art. 3 pkt 2 ustawy, tj. między innymi w hitlerowskich więzieniach, obozach koncentracyjnych i ośrodkach zagłady oraz w innych miejscach odosobnienia, w których warunki pobytu nie różniły się od warunków w obozach koncentracyjnych, a

także w więzieniach i obozach zesłania (łagrach) w ZSRR. Tymczasem wnioskodawca w żadnym z takich miejsc nie przebywał.

W apelacji złożonej od wskazanego wyroku wnioskodawca zarzucił nienależyte wyjaśnienie kwestii warunków, w jakich przebywał w obozie Jegolsk-Borowicze i zakwalifikowanie tych warunków, połączonych z katorżniczą pracą w kopalni węgla kamiennego i właściwych dla obozów karnego zesłania, jako pobytu w obozie dla internowanych.

Sąd Apelacyjny w Lublinie wyrokiem z dnia 6 grudnia 1996 r. oddalił apelację wnioskodawcy przyjmując, że w okresie od listopada 1944 r. do lutego 1946 r. przebywał on w obozie dla internowanych. Fakt ten wynika z decyzji Urzędu do Spraw Kombatantów, która jest wiążąca, gdy chodzi o kwalifikację obozu. Z tego względu nie może być przyznana wnioskodawcy renta inwalidzka "obozowa" (art. 3 ust. 2 w związku z art. 12 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r.), gdyż z tytułu pobytu w obozie dla internowanych ustawodawca jej nie przewidział (art. 3 ust. 1 w związku z art. 12 ustawy).

Od powyższego wyroku złożył kasację pełnomocnik wnioskodawcy [...] zarzucając w niej naruszenie prawa materialnego - art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (Dz. U. Nr 17, poz. 75 ze zm.) oraz naruszenie przepisów postępowania mających istotny wpływ na wynik sprawy - art. 5, art. 232, art. 381 i art. 382 KPC. Naruszenie powyższych przepisów polega na tym, że Sądy obu instancji uznały pobyt w obozie Jegolsk-Borowicze za pobyt w obozie internowania, chociaż panowały tam nieludzkie warunki życia, nie odbiegające od warunków istniejących w łagrach, a poza tym Sądy te ani z urzędu, ani na skutek zgłoszonego wniosku nie przeprowadziły dowodów zmierzających do wyjaśnienia tej kwestii. Zdaniem pełnomocnika wnioskodawcy nie jest miarodajne to, jakie nazewnictwo przyjęły władze b. ZSRR określając obóz w Jegolsku-Borowiczach, lecz to - czy warunki te były tożsame z warunkami panującymi w łagrach.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ze względu na to, że wnioskodawca żądał przyznania renty inwalidzkiej na podstawie ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (Dz. U. Nr 17, poz. 75 ze zm.) z tytułu pobytu w obozie Jegolsk-Borowicze w ZSRR, Sąd Najwyższy uznał za stosowne odnieść się tylko do tych przepisów ustawy, które regulują sytuację prawną osób represjonowanych przez władze radzieckie i przebywających w ZSRR. Omawianie bowiem sytuacji innych osób objętych ustawą, czy też analizowanie podobieństw i różnic istniejących w uregulowaniu uprawnień kombatantów i innych osób wymienionych w ustawie, jest zbędne.

Przytoczona wyżej ustawa ma zastosowanie - jak wskazuje na to jej tytuł - do kombatantów i innych osób będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego. Stosownie do jej art. 4 ust. 1 pkt 3 lit. a i b za represje wojenne i okresu powojennego uważa się okresy przebywania z przyczyn politycznych, narodowościowych i religijnych w więzieniach i łagrach ZSRR (lit. a) oraz na przymusowych zesłaniach i deportacji w ZSRR (lit. b). Gdy natomiast chodzi o świadczenia pieniężne i inne upraw-

nienia przewidziane w przepisach ustawy z dnia 29 maja 1974 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin (jednolity tekst: Dz. U. z 1983 r. Nr 13, poz. 68 ze zm.), to stosownie do art. 12 ust. 2 pkt 1 i ust. 3 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. przysługują one kombatantom będącym inwalidami wojennymi lub wojskowymi, a także osobom, które podlegały represjom wojennym i okresu powojennego w związku z pobytem w więzieniach i łagrach ZSRR, jeżeli z tego powodu zostały zaliczone do jednej z grup inwalidów. Według literalnego brzmienia art. 12 ust. 2 i 3 tej ustawy świadczenia i uprawnienia przewidziane w ustawie o kombatantach nie zostały przewidziane dla tych osób, których represjonowanie wynikało z przymusowego zesłania i deportacji do ZSRR.

W dniu 9 września 1992 r. Urząd do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych w Warszawie wydał decyzję o przyznaniu wnioskodawcy uprawnień kombatanckich z tytułu pobytu "w obozie internowania w ZSRR" w czasie od listopada 1944 r. do lutego 1946 r., czyli w okresie wojny i po jej zakończeniu. Również w legitymacji kombatanckiej wnioskodawcy zawarty jest wpis o jego "pobycie w obozie dla internowanych w ZSRR". Pojęcia "obóz internowanych" używa ustawodawca w art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. zaliczając pobyt w takim obozie do działalności kombatanckiej, o ile był spowodowany np. pełnieniem służby wojskowej w Wojsku Polskim podczas działań wojennych, pełnieniem służby w polskich podziemnych formacjach i organizacjach w okresie wojny 1939-45, pełnieniem służby wojskowej w armiach sojuszniczych, a także sojuszniczych organizacjach ruchu oporu w okresie wojny 1939-45, jak również inną działalnością wymienioną w art. 1 ust. 2 omawianej ustawy.

"Internowanie" jest pojęciem, które wiąże się z wojną, bowiem "internować" oznacza umieszczać przymusowo w miejscach odosobnienia, obozach cywilnych albo wojskowych obywateli państw obcych (zwłaszcza nieprzyjacielskich) w czasie wojny (tak: Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych pod redakcją Władysława Kopalińskiego - Wiedza Powszechna, Wydanie V, Warszawa 1968). Jak z przytoczonego znaczenia wynika, internowanie jako stan faktyczny ma ograniczony do okresu wojny zasięg czasowy, a ujmując rzecz historycznie - internowanie obywateli polskich w b. ZSRR nie mogło mieć miejsca po zakończeniu wojny, czyli po 9 maja 1945 r. Po tej bowiem dacie obozy internowanych w rozumieniu ustawy o kombatantach (art. 3 pkt 1) i ustawy o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin (art. 7 pkt 4), jak też w rozumieniu pojęcia "internowanie" nie mogły istnieć. Niemniej niektórzy obywatele polscy osadzeni do tej pory w tych obozach, pozostali w nich nadal mimo zakończenia wojny i nadal byli poddawani represjom. Ustawodawca, uwzględniając tę prawdę historyczną, już w tytule ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. dał temu wyraz, przyjmując jako oczywiste istnienie represji po zakończeniu wojny ("represje okresu powojennego"), a w art. 4 ust. 1 pkt 3 określił, że represje okresu powojennego polegały na przebywaniu z przyczyn politycznych, religijnych i narodowościowych w więzieniach i łagrach ZSRR oraz na przymusowych zesłaniach i deportacji w ZSRR. Ze względu na znaczenie pojęcia "internowanie" ustawodawca nie mógł wśród tych miejsc wymienić obozów internowanych, gdyż - o czym była mowa wyżej - po zakończeniu wojny obozy te nie mogły istnieć.

W związku z tym zaświadczenie Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych z dnia 9 września 1992 r., oparte częściowo także na informacjach władz rosyjskich i radzieckich, stwierdzające przebywanie wnioskodawcy w obozie

internowanych od listopada 1944 r. do lutego 1946 r., gdy chodzi o czas po zakończeniu II wojny światowej, mówi o miejscu, które - z powodów wyżej przedstawionych - nie było obozem internowanych. Powstaje zatem problem, który wymaga wyjaśnienia, czym było miejsce, w którym wnioskodawca został osadzony. W tej kwestii ani Sąd Wojewódzki, ani Sąd Apelacyjny nie przeprowadził postępowania dowodowego, poprzestając na informacji zawartej we wskazanym wyżej zaświadczeniu. Tymczasem jest to w sprawie konieczne i dopuszczalne.

W uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 23 stycznia 1997 r., III ZP 9/96 (OSNAPIUS 1997 nr 11 poz. 181) Sąd Najwyższy stwierdził, że kombatant, mający w legitymacji kombatanczej zapis o "internowaniu" w ZSRR, może nabyć prawo do renty inwalidzkiej wojennej, zaś w uzasadnieniu podniósł, że osadzenie polskich żołnierzy i członków ruchu oporu w obozach należy uznawać za tożsame z pobytem w łagrach. Osadzenie to dokonywane bowiem było z przyczyn politycznych, a obozy podlegały nadzorowi NKWD (Głównego Zarządu do Spraw Jeńców Wojennych i Internowanych), a następnie nadzorowi Wydziału Obozów Kontrolno-Filtracyjnych NKWD. Warunki życia w nich były podobne do tych, jakie panowały w łagrach, zaś uwięzieni w tych obozach polscy żołnierze i członkowie ruchu oporu byli zmuszani do niewolniczej, wyniszczającej pracy. Obozy te służyły więc stosowaniu represji wobec osób osadzonych w nich z przyczyn politycznych. W wymienionej uchwale Sąd Najwyższy podkreślił, że w myśl art. 8 ust. 1 pkt 2 ustawy o kombatantach określenie statusu obozów, nazywanych przez władze rosyjskie lub radzieckie "obozami dla internowanych", należy do Kierownika Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, który dokonuje tego na podstawie opinii Głównej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu. Nie oznacza to wszakże, iż Kierownik powyższego Urzędu jest zwolniony od ustalenia faktycznego charakteru obozów, w których osadzani byli obywatele polscy w ZSRR po II wojnie światowej.

Przytoczone wcześniej rozważania i argumenty oraz główne wątki uchwały Sądu Najwyższego, a zwłaszcza jej teza, pozwalają na następujące wnioski. Po pierwsze - wpis w legitymacji kombatanczej o "internowaniu" nie jest przeszkodą do nabycia przez osobę represjonowaną po II wojnie światowej przez władze radzieckie z przyczyn politycznych, religijnych i narodowościowych prawa do renty inwalidzkiej przewidzianej w art. 9 ustawy z dnia 29 maja 1974 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin (jednolity tekst: Dz. U. z 1983 r. Nr 13, poz. 68 ze zm.) w związku z art. 12 ust. 1-4 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (Dz. U. Nr 17, poz. 75 ze zm.). Po drugie - wymieniony wpis w legitymacji kombatanczej osoby represjonowanej, jak i samą legitymację należy traktować jako jeden z dowodów w sprawie świadczący o charakterze miejsca, w którym osoba zainteresowana przebywała i o czasie tego pobytu, co oznacza że dopuszczalne jest przeprowadzenie przez sąd innych dowodów zmierzających do wykazania faktycznego warunków pobytu i charakteru obozu. Po trzecie - sąd, rozpoznając niekorzystną dla kombatanta (osoby represjonowanej) decyzję organu rentowego w sprawie o rentę inwalidzką (potocznie nazywaną "obozową"), powinien zbadać i ustalić warunki życia i pracy osoby represjonowanej podczas jej pobytu w obozie i w zależności od tego wyniku rozstrzygnąć, czym w istocie było miejsce przymusowego osadzenia osoby ubiegającej się o rentę inwalidzką wojenną, a zwłaszcza, czy można je przyrównać do obozu

karnego zesłania, tj. łagru.

W uchwale z dnia 9 listopada 1993 r., II UZP 24/93 (OSNCP 1994 nr 6 poz. 124) Sąd Najwyższy, rozważając zakres zastosowania ustawy z dnia 29 maja 1974 r. i ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. wyraził pogląd, że druga z wymienionych ustaw ma szerszy zakres oraz, że intencją ustawodawcy z niej wynikającą było potraktowanie w jednakowy sposób wszystkich kombatantów. Natomiast w omawianej wcześniej uchwale z dnia 23 stycznia 1997 r., III ZP 9/96, Sąd Najwyższy podkreślił, że w świetle ustawy o kombatantach nie można przyjmować, że ustawodawca pozbawił uprawnień do świadczeń z ustawy z dnia 29 maja 1974 r. tych kombatantów, którzy byli poddani w ZSRR represjom już po zakończeniu wojny 1939-45.

Na przeciw wymienionym poglądom Sądu Najwyższego i oczekiwaniom wyszedł ustawodawca dokonując zmiany art. 3 i 12 ustawy kombatanczej ustawą z dnia 25 kwietnia 1997 r. o zmianie ustawy o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (Dz. U. Nr 68, poz. 435). Zmiana art. 3 jest istotna i polega na rozszerzeniu zakresu przedmiotowego pkt 1 art. 3 przez zaliczenie do działalności kombatanczej - obok pobytu w niewoli i obozach internowanych - czasu przebywania w obozach podległych Głównemu Zarządowi do Spraw Jeńców Wojennych i Internowanych (GKPWJ) NKWD (a od marca 1946 r. MDW ZSRR) i w obozach podległych Wydziałowi Obozów Kontrolno-Filtracyjnych NKWD (a od marca 1946 r. MWD ZSRR). W odniesieniu natomiast do pkt 2 art. 3 zmiana polega na zastąpieniu pobytu "w więzieniach i obozach karnego zesłania (łagrach) w ZSRR, w więzieniach i obozach będących pod nadzorem NKWD na terenie Polski" pobytem "w więzieniach i poprawczych obozach pracy oraz poprawczych koloniach pracy podległych Głównemu Zarządowi Obozów i Kolonii Poprawczych (GUŁag) NKWD (a od marca 1946 r. MWD ZSRR)". Gdy zaś chodzi o art. 12 ustawy o kombatantach, omawiana nowela przyjęła, że świadczenia pieniężne i inne uprawnienia przewidziane w ustawie z dnia 29 maja 1974 r. przysługują osobom, które zostały zaliczone do jednej z grup inwalidów wskutek inwalidztwa pozostającego w związku z pobytem we wszystkich miejscach wymienionych w art. 3 oraz we wszystkich miejscach określonych w art. 4 ust. 1. Tak więc nowela do ustawy o kombatantach stworzyła w sposób jednoznaczny podstawę do dochodzenia renty inwalidzkiej przez osoby, które z przyczyn politycznych, religijnych i narodowościowych przebywały na przymusowych zesłaniach i deportacji w ZSRR (jeżeli wskutek tego stały się inwalidami), czego do tej pory przepisy formalnie nie przewidywały, jak również przez osoby, które przebywały w innych obozach niż obozy internowanych.

Poczynione wyżej spostrzeżenia i uwagi wskazują na trafność zarzutów kasacji, iż Sąd Apelacyjny wydając zaskarżony wyrok bez należytego wyjaśnienia sprawy i bez przeprowadzenia dowodów co do istotnych okoliczności sprawy naruszył przepisy prawa materialnego (art. 3 pkt 2 ustawy o kombatantach) oraz prawa procesowego (art. 232, art. 381 i art. 382 KPC), przy czym naruszenie tych ostatnich przepisów rzeczywiście miało wpływ na wynik sprawy. Wobec tych uchybień Sąd Najwyższy na podstawie art. 393¹³ § 1 KPC uchylił zaskarżony wyrok oraz poprzedzający go wyrok Sądu Wojewódzkiego i przekazał sprawę Sądowi I instancji do ponownego rozpoznania.

=====